

Giellavuogádagaid oahppan

Mánná álgá dábálaččat vokaliseret jo mánnosažžan, ja jahkebeali maŋŋel máhtta jo eanet aht' eanet giellajienaid mat gullet su giellaservodahkii, vaikko lea ovttagielat dahje guovttegielat mánná. Eará jienat mat eai gula dan gillii dahje gielaide maid mánná gullá, nohket. Dađistaga rievda vokaliseren buljardanstávvaliidda, mas lea okta konsonánta ja okta vokála. Go mánná máhtta moadde giellajiena, de álgá ádestallat iežas váhnemiid ja geardduha jietnasekveanssaid ja muhtin muddui sániid maid jo dovdá. Árra giellaovdáneamis ii leat gal čielga ságastallan, muhto čájeha goit ahte mánná lea systematisereme giellajienaid, ja dovdá eatnigiela giellajienaid. Dát ovdáneapmi mielddisbuktá maid ahte mánná oahppagohtá gudemuš giellajienat sáhttet leat vuosttaš jietnan sánis, movt dat biddjojuvvot oktii ja movt sáhttet adnojuvvot. Dađi mielde oahppá mánná giela fonemavuogádaga (jietnastystema) jietnadeami lassin. Guovttegielat mánát ohppet dađi mielde earuhit gielaide oassin fonologalaš ovdáneamis. (De Houwer 2021; Høigård 2019: 81–84.)

Olu gielain lea dábálaš ahte mánná álkidahtta giellajienaid ja oanida sániid ja jienaid, dat guoská sihke ovttagielat ja guovttegielat mánáide. Guovttegielat mánáide sáhttet dát fonologalaš proseassat dahkat váttisin diehtit goappá giela njuoratmánná atná. (De Houwer 2021.) Dábálaš vuohki movt álkidahttit jietnadeami lea oanidit sániid, guođdit jietnadagaid dahje lonuhit jietnadagaid. “Nu sáhtta ‘spábba’ šaddat ‘čábba’, ja ‘borrat’ šaddá ‘bojjet’ ja ‘banána’ ges ‘dána’.” (Baal 2020: 60). Liikká, vaikko mánná álkidahtta ge ná, de ii mearkkaš ahte mánás lea boasttu giellaovdáneapmi. Mánás lea baicca stuorát dárbu gulahallat ja dárbu stuorát sátnovuorkái, mii mearkkaša ahte ii oahpa jietnadeami jur dakkavide. Dábálaš jienat maid lea váttis jietnadit leat ovdamearkka dihte earuhit plosiivvaid čuodjama, ovdamearkka dihte earuhit /b/ ja /p/. Plosiivvat sáhttet maid lotnahuvvat mánáid gielas, ovdamearkka dihte sáhtta sáni álggus /g/ sadjái boahit /d/ sánis ‘girdi’ ja šaddat ‘dirdi’. Tremulánta /r/ lea maid hástaleaddji jietna maid mánát ádjánit oahppat, ja dan sajis gullo dávjá // dahje /j/, nu go sánis ‘rieban’ mii šaddá ‘jiepan’. (Pulk 2019: 39).

Dutkanbargu davvisámegiela vuosttašgielat mánáid jietnabuvttadeamis čájehii ahte njealjejahkásaččat ledje oahppan eanas konsonánttaid, earret go frikatiivvaid /θ, ð, s, f/, <t, ð, s, š>, affrikánttaid /ts dz, dʒ/, <c z, ž>, nasálaide /ŋ/, <nj>, tremulántta /r/, <r>, ja laterála aproksi- mántta /l/, <lj>. Dasa lassin ledje oahppan stuora oasi diftonggain, ja konsonántačohkiid nu go /sk, sn, sp, st/ vuosttaš jietnan sániin. Eará ovdamearkkat konsonántačohkiin sániid gasku ledje /rəv, uj, urr, uss/. Konsonánttaid main leat guokte segmeantta ohppe jođáneappot go konsonántačohkiid main leat golbma segmeantta. Dán dutkanartihkkala mánát atne maid álkidahttinproseassaid nu go assimilašuvnna, ahte eará jietna boahit sadjái, ja dat adnojuvvui dávjá garvin dihte /r/. Guovddáškonsonánttat main leat golbma segmeantta maid oaniduvvojedje, nu go sánis ‘skálžžut’ jávká /l/ ja šaddá ‘skaadʒtʃuht’. (Pulk 2019.) Julevsámegiela ovdamearka sáhtta leat álgokonsonánttat /str/ sánis <stráddu> mat oaniduvvojedje /st/ dahje dušše /t/.

Dađistaga go máná sátnovuorká stuorru ja jietnadeapmi ovdána, de oažžu mánná maid ipmárdusa sátnehábmemis ja sátnestruktuvrrain. Riikkaidgaskasaš dutkan čájeha ahte leat mearkkašahit erohusat das ahte juste goas mánát ohppet giela sojahanvuogádaga.

Mánát ohppet dávjá álggus substantiivvaid, ovdal go váldet atnui vearbbaide ja adjektiivvaid. (Høigård 2019: 96). Gielat nu go sámegiela, main leat kompleksa sojahan- ja suorgidanvuogádagat, mielddisbuktet ahte mánát ohppet daid vuogádagaid jođáneappot.

Juoga mii earuha sámegeielaid dárogielas leat sámegeielaid frekveantta sojahangehčosat, sihke vearbasaheamis olbmuid mielde mas erenoamážit guvttiidlohku (moai, doai, soai) lea earálágan go dárogielas. Maiddái substantiivvaid kásusvuogádat lea hui kompleaksa. Julevsámegeiel sátni *goahte* (viessu) sáhtá ovdamearkka dihte sojahuvvot iešgudetlágan kásusiid mielde. Nominatiivva ja genitiivva lassin, sojahuvvo dat iešgudetlágan kásusiid mielde dan mielde lea go viesus (*goaden*), boahdá go viesus (*goades*), vissui (*goahtáj*) dahje viesuin (*gådijn*). Dáin sojahemiin leat sierra sojahangehčosat, ja fuomáš maid ahte vokálat vuosttaš ja nuppi stávvalis rivdet, ja ahte guovddáškonsonánttat rivdet. Lea dehálaš diehtit ja vuhtii váldit sámegeielaid grammatihkalaš variašuvnnaid. Ovdamearkka dihte leat davvi- ja lullisámegeielain gehčosat ja graderenvuogádat mas vearbaid ja substantiivvaid guovddáškonsonánttat rivdet. Lullisámegeiela dáfus leat gehčosat, vokálarievdamat ja jietnarievdamat guovddáš grammáhtalaš konsepttat maid ferte fuomášit.

Dutkan davvisámegeielat vuosttašgielagiid giellaoahppamis čájeha ahte mánát álggos ohppet leksemaid, ja álggos atnet dušše ovttá morfologalaš hámi dain leksemain maid leat oahppan. Ovdamearkka dihte sáhtá máná davvisámegilli atnit sáni *addit* dušše imperatiivahámis *atte*. Máná dárbbášigoahdá dađistaga eanet aht' eanet morfologalaš hámiid go sátnovuorká stuorru ja oahppá sátnesojahannjuolggadusaid. (Ijäs 2009: 54.) Ovdamearkka dihte sojaha máná vearbba olbmo ja logu mielde, daid njuolggadusaid mielde maid ieš lea oahppan. Dán dásis máná sojahanovdáneamis diehtá máná ahte sánit galget sojahuvvot, muhto máná ii leat vuosttaš oahppan buot sojahanjuolggadusaid ja geahččala iežas njuolggadusaid olu oktavuodain mat eai álo šatta riektá. “Máná sáhtá ovdamearkka dihte dadjat ‘bohccogat’ go rávisolmmoš dajašii ‘bohccot’”. Dás lea ieš dat sojahaheapmi boastut, muhto feailasaheapmi goitge čájeha ahte máná earuha ovttaidlogu ja mánggaidlogu.” (Baal 2020: 60). Eará ovdamearka sáhtá leat go máná sojaha 3. persovna mielde go galgá sojahit 1. persovna mielde, nu go: *mun boahdá* (Ijäs 2011). 3. persovna preseansa ja infinitiiva sáhtá maid adnot badjelmearálaččat go olmmoš oahpahallá lullisámegeiela nubbin giellan (Fjellheim 2007). Máná lea očcodeame ipmárdusa giela vuogádahkii ja ahte sátni čuovvu sojahanstruktuvrraid, ja diekkár boasttusaheamit leat áibbas dábálaččat máná giellaovdáneamis. Davvisámegielat¹ ‘mánáid giellaovdáneamis leat sii oahppan substantiivvaid ja vearbaid váldosojahanhámiid go leat sullii golmma-njealječahkásaččat (Baal 2004; 2009; Ijäs 2009; 2011).

Mánáid vuosttaš frásat leat ovttasánat frásat, vaikko máná bidjá eanet mearkkašumi dan frásii go dušše dan ovttá sáni. Dađi mielde bidjagoahdá máná guokte ja guokte sáni oktii ovttadahkan ja sániid cealkkan go lea sullii guovttejahkásaš (Baal 2020: 60). Mánáid gielalaš analysa mielddisbuktá ahte atná ain eanet sániid cealkagiin, ja ráhkada alces njuolggadusaid sátnortnetvurruin, ja kombinere maid golbma sáni ja nie viiddida iežas gielalaš njuolggadusaid. Lea dábálaš sihke dárogielas ja sámegeielas ahte máná guđdet dahkansániid ja atnet dušše leksikála sániid dan dihte go dat lea sánit maid máná ieža vásihit ja maid čatnet dihto sisdollui (Høigård 2019: 98–102.). Go guovttejahkásaččat atnet oanehis frásaid main leat guokte sáni, de atnet njealječahkásaččat guhkit cealkagiid main lea eanet sisdoallu. Máná oahppá vuđolaš syntáksanjuolggadusaid, vaikko eai vuosttaš vástit rávisolbmo gilli. Guđajahkásaččain leat vel guhkit ja dárkilet cealkagat ja eanet syntáksanjuolggadusat.